
ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ

ЛИТЕРАТУРАЗНАЎСТВА

LITERARY RESEARCH

УДК 821.162.3

МАСТАЦКАЯ АДМЕТНАСЦЬ РАМАНАЎ М. В. КРАТАХВІЛА «МАГІСТР ЯН» І «ПАХОДНЯ»

А. У. ВОСТРЫКАВА^{1*}

^{1*}Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт,
пр. Незалежнасці, 4, 220030, г. Мінск, Беларусь

Аналізуецца мастацкая своеасаблівасць раманаў чэшскага пісьменніка другой паловы XX ст. М. В. Кратахвіла «Магістр Ян» і «Паходня». Заўважана, што М. В. Кратахвіл з'яўляецца яскравым прадстаўніком жанру гістарычнага рамана. Сцвярджаецца, што ў названых творах ён звяртаецца да цэнтральнай фігуры чэшскай гісторыі – постаці Яна Гуса. Прасочваюцца адрозненні ў трактоўцы гэтага вобраза ў дылогіі. Характарызуюцца структура і кампазіцыя твораў. Адзначаюцца глыбіня і псіхалагічная прапрацоўка ўсіх вобразаў у творы «Паходня» і чорна-белая палітра пры іх адлюстраванні ў рамане «Магістр Ян». Разглядаецца роля вобраза народа ў творах. Паказана, што ў рамане «Паходня» дзеючымі асобамі выступаюць прадстаўнікі вышэйшых сацыяльных слаёў, а ў творы «Магістр Ян» вымалёўваюцца вобразы людзей з народа, што ўспрымаецца як наследаванне традыцыям чэшскага гістарычнага рамана XIX ст., у прыватнасці як зварот да спадчыны стваральніка гістарычнага жанру ў чэшскай літаратуры А. Ірсека. Робіцца выснова пра тое, што твор «Магістр Ян» у большай ступені адпавядае мадэлі чэшскага рамана 1950-х гг., а раман «Паходня» выходзіць за межы эстэтыкі і паэтыкі таго часу.

Ключавыя словы: чэшская літаратура другой паловы XX ст.; гістарычны раман; М. В. Кратахвіл; вобраз Яна Гуса; вобраз народа; другасныя вобразы; кампазіцыя і структура; псіхалагізм; чорна-белая палітра.

Образец цитирования:

Вострыкава А. У. Мастацкая адметнасць раманаў М. В. Кратахвіла «Магістр Ян» і «Паходня» // Часоп. Беларус. дзярж. ун-та. Філалогія. 2017. № 2. С. 22–28.

For citation:

Vostrykava A. U. Artistic originality of M. V. Kratochvíl's novels «Master Jan» and «Torch». *J. Belarus. State Univ. Philol.* 2017. No. 2. P. 22–28 (in Belarus.).

Автор:

Елена Владимировна Вострикова – кандидат филологических наук, доцент; доцент кафедры славянских литератур филологического факультета.

Author:

Alena Vostrykava, PhD (philology), docent; associate professor at the department of Slavic literatures, faculty of philology. vostrikova72@mail.ru

ХУДОЖЕСТВЕННОЕ СВОЕОБРАЗИЕ РОМАНОВ М. В. КРАТОХВИЛА «МАГИСТР ЯН» И «ФАКЕЛ»

Е. В. ВОСТРИКОВА¹⁾

¹⁾Белорусский государственный университет,
пр. Независимости, 4, 220030, г. Минск, Беларусь

Анализируется художественное своеобразие романов чешского писателя второй половины XX в. М. В. Крадохвила «Магистр Ян» и «Факел». Указано, что М. В. Крадохвил является ярким представителем жанра исторического романа. Утверждается, что в названных произведениях он обращается к центральной фигуре чешской истории – личности Яна Гуса. Прослеживаются различия в трактовке этого образа в диалогии. Характеризуются структура и композиция романов. Отмечаются глубина и психологическая проработка всех образов в произведении «Факел» и черно-белая палитра при изображении персонажей в романе «Магистр Ян». Рассматривается роль образа народа в произведениях. Показано, что в романе «Факел» действующими лицами становятся представители высших социальных слоев, а в романе «Магистр Ян» появляются образы людей из народа, что воспринимается как следование традициям чешского исторического романа XIX в., в частности как обращение к творчеству создателя исторического жанра в чешской литературе А. Ирасека. Делаются выводы о том, что роман «Магистр Ян» в большей степени соответствует модели чешского романа 1950-х гг., а роман «Факел» выходит за рамки поэтики и эстетики того времени.

Ключевые слова: чешская литература второй половины XX в.; исторический роман; М. В. Крадохвил; образ Яна Гуса; образ народа; второстепенные образы; композиция и структура; психологизм; черно-белая палитра.

ARTISTIC ORIGINALITY OF M. V. KRATOHVÍL'S NOVELS «MASTER JAN» AND «TORCH»

A. U. VOSTRYKAVA^a

^aBelarusian State University,
Niezaliežnasci Avenue, 4, 220030, Minsk, Belarus

The article analyzes the artistic originality of the Czech writer's novels of the second half of the XX century, M. V. Kratohvil «Master Jan» and «Torch». M. V. Kratohvil is a prominent representative of the genre of the historical novel. In these works, he refers to the central image of Czech history, the image of Jan Hus. Characterized by the structure and composition of parts novels. It is evidence of a difference in interpretation of the image in these novels. Characterized by the structure and composition of parts novels. Provided depth and psychological study of all the images in the «Torch» and the black-and-white palette with the picture images in the novel «Master Jan». We consider the different role of the people in the novels. So, in the «Torch» actors are representatives of the higher social strata. In «Master Jan» appear images of people from the people, that is to follow the traditions of the Czech historical novel of the nineteenth century, in particular, appeal to the traditions of the creator historical genre in Czech literature Alois Jirásek. It concludes that the novel «Master Jan» more in line with the model of the Czech novel of the 1950s, and the «Torch» novel goes beyond the poetics and aesthetics of the time.

Key words: Czech literature of the second half of the XX century; historical novel; M. V. Kratohvil; image Jan Hus; image of the people; secondary images; composition and structure; psychology; black-and-white palette.

Чэшскі творца М. В. Крадохвіл (1904–1988) мае вельмі багатую пражайную спадчыну. Вядомы ён галоўным чынам сваёй гістарычнай прозай, якую пачаў пісаць яшчэ ў гады акупацыі падчас Другой сусветнай вайны. Пісьменнік адышоў ад традыцыі гістарычнага рамана А. Ірасека, да якой быў блізкі, напрыклад, яго сучаснік Я. Дурых. Не звяртаўся М. В. Крадохвіл, у адрозненне ад Я. Дурыха, і да барочнай традыцыі. У большай ступені ён быў схільны да паказу супрацьстаяння свайму лёсу асобы-адзіночкі. Менавіта таму аўтар часта рабіў значны акцэнт на эпічным, падзейным складніку. Праявілася таксама імкненне М. В. Крадохвіла ўводзіць у сюжэт элементы прыгодніцтва, вялікага напружання і паказаць хваляючыя гістарычныя сцэны.

У пасляваеннай творчасці М. В. Крадохвіла, асабліва ў романах 1950-х гг. «Магістр Ян» і «Паходня», чэшскі пісьменнік выкарыстоўваў свае глыбокія веды ў галіне гісторыі: ён вучыўся на гістарычным

аддзяленні ва ўніверсітэце, а потым 15 гадоў займаў пасаду архіварыгуса ў сталічным архіве, працаваў у міністэрстве інфармацыі, выкладаў на кінематаграфічным факультэце Пражскай акадэміі музычных мастацтваў. У 1970-я гг. цікавасць пісьменніка прыцягнула тэма Першай сусветнай вайны, ён стварыў раманы «Еўропа танцавала вальс» (1974) і «Еўропа ў акопах» (1977). У гэтых творах М. В. Кратахвіл спалучаў элементы белетрыстыкі і дакументаў часу. Пісьменнік з'яўляецца таксама аўтарам раманаў-біяграфій, прысвечаных бадай, самым знакамітым асобам чэшскай гісторыі – Яну Гусу і Яну Амасу Каменскаму. Цікава, што чэшскі даследчык О. Халаўпка вызначае жанр гэтых твораў як «літаратура факта» [1, s. 458]. Акрамя таго, М. В. Кратахвіл ствараў літаратуру для дзяцей і моладзі (асабліва плённа – у 1960-я гг.), прыносячы ў яе шмат прыгодніцкіх элементаў.

Ян Гус (1369–1415) – цэнтральная асоба ў чэшскай гісторыі. Пісьменнік, навуковец, філосаф, тэолаг, рэфарматар чэшскага правапісу, глава чэшскага рэфармацыйнага руху, скіраванага супраць каталіцкай царквы, прафесар, магістр, рэктар Пражскага ўніверсітэта, прапаведнік, які асудзіў сквапнасць і няправеднасць духавенства, выступіў супраць продажу індальгенцый. Чалавек, трагічная смерць якога распачала шматгадовыя гусіцкія войны на чэшскіх землях. Яго імя стала для тагачасных чэхаў сімвалам нацыянальных і рэлігійных змен, сацыяльнай справядлівасці. Нездарма ў сацыялістычны перыяд у Чэхаславакіі Гуса абвясцілі рэвалюцыянерам, хаця рэвалюцыю ён здзяйсняў толькі ў сферы духоўнай, але не грамадскай.

Георгій Шубін, літаратуразнаўца і перакладчык на рускую мову раманаў М. В. Кратахвіла пра Яна Гуса, у сваёй прадмове да кнігі адзначаў, што яшчэ вядомы чэшскі гісторык эпохі нацыянальнага адраджэння Ф. Палацкі прасіў свайго сябра пісьменніка К. Г. Бароўскага напісаць раман пра Гуса, аднак той не здзейсніў задумы. На аснове гістарычнай канцэпцыі Ф. Палацкага напісалі п'есы пра магістра Ё. К. Тыл і А. Ірасек. У 1840-я гг. пісьменнік-дэмакрат К. Сабіна стварыў раман «Гусіты». Шэсць разоў ён перапрацоўваў твор, але цэнзура яго вяртала, і аўтар змог надрукаваць толькі асобныя главы. Наступнай стала спроба М. В. Кратахвіла, якая дазволіла рэалізаваць задуму [2, с. 8]. Гусіцкая эпоха і яе дзеячы неаднойчы выклікалі ўвагу пісьменніка. Яго пярэ таксама належаць апавяданні пра гусіцкага прапаведніка Яна Жэліўскага («Капелан з Жэліва» і «Крывавае святар», 1946), біяграфіі Яна Жыжкі і Яна Жэліўскага. Разам з рэжысёрам О. Ваўрай былі створаны сцэнарыі па матывах твораў А. Ірасека на гусіцкія тэмы да фільмаў «Ян Гус», «Ян Жыжка», «Супраць усіх» і інш. Для дзяцей М. В. Кратахвіл напісаў твор «Гусіцкая хроніка».

Цікавы той факт, што спачатку аўтарам быў створаны раман «Паходня» (1950), дзе апісваецца суд над Гусам у Канстанцы, а потым – раман «Магістр Ян» (1951), у якім гаворка ідзе аб пражскім перыядзе жыцця рэфарматара, а таксама яго дзейнасці ў паўднёвай Чэхіі пасля выгнання каралём Вацлавам з Прагі. У сувязі з гэтым мы будзем аналізаваць творы ў адваротнай паслядоўнасці, зыходзячы з храналогіі іх стварэння.

Названыя раманы былі напісаны неўзабаве пасля Другой сусветнай вайны, калі чэхі ўспаміналі свае гераічныя традыцыі, звярталіся да часоў гусіцтва і адраджэння. Таксама ў літаратурную творчасць пранікала праблематыка тагачаснага жыцця. Чэшскі гістарычны раман засяроджваўся на ключавых перыядах айчыннай гісторыі. Пра гусіцкі рух пісаў В. Капліцкі. Зацікавіўся гусіцтвам і М. В. Кратахвіл, які запланаваў стварыць трылогію адпаведнай тэматыкі. Першым павінен быў стаць раман «Кароль апрагнаецца ў лахманы», але потым задума пісьменніка змянілася. Выйшаў раман «Паходня», які планаваўся як другая частка трылогіі. Чэшскі літаратуразнаўца Ё. Грабак лічыць, што «ў творчым развіцці аўтара раман уяўляе сабой пэўную мяжу, бо адрозніваецца ад папярэдніх сачыненняў»¹ [3, s. 94]. Раманы «Самотны задзіра» і «Кароль апрагнаецца ў лахманы» паказваюць цэнтральнага героя-індывідуаліста, які не можа знайсці ні веры ў сябе, ні веры ў жыццё, нясе адзнакі духоўнага крызісу. Праз раман «Паходня» М. В. Кратахвіл звярнуўся да шырокай публікі. Змяніліся і героі: гэта ўжо не дэкадэнтны духам, а носьбіты веры ў сваю справу. Гісторыя ў новым рамане – люстэрка сучаснасці. Аўтар актыўна шукаў у мінулым моманты, сугучныя свайму часу.

Галоўныя героі рамана «Паходня» – не звычайныя людзі, а прадстаўнікі вышэйшых сацыяльных колаў (папа Іаан XXIII, кардыналы д'Айі, Жарсон і Забарэла, імператар Сігізмунд, паэт Волькенштайн, купец Маціяс Руцінгер і інш.). Прадстаўнікі народа не знайшлі ў творы яскравага ўвасаблення, яны ананімная маса. Даследчык Ё. Грабак выказаў меркаванне пра тое, што чэшскаму пісьменніку лепей удаюцца адмоўныя вобразы, чым станоўчыя [3, s. 94]. Трэба заўважыць, што для дамінуючай літаратурнай эстэтычнай праграмы 1950-х гг. было характэрна ствараць і шукаць менавіта станоўчыя вобразы. У гэтым М. В. Кратахвіл не зусім упісваецца ў часавую парадыгму.

Раман «Паходня» складаецца з трох частак: «Яны едуць у Канстанц», «Канстанц, альбо *Constantia*, што азначае пастаяннасць, надзейнасць», «Суд». На думку Ё. Грабака, тут у М. В. Кратахвіла назіраецца ўлюбёная «трыхатамія»: часткі падзяляюцца на раздзелы з пэўнымі назвамі [3, s. 95].

¹ Тут і далей пераклад наш. – А. В.

Аповед пачынаецца апісаннем шляху папы Іаана XXIII у Канстанц. Ён вязе з сабой торс антычнай Венеры, які адшукаў падчас раскопак сакратар папы Поджа Брачаліні. Рэтраспектыўна мы знаёмімся з жыццём папы і гісторыяй склікання сабору. Падзеі ў наступнай главе разгортваюцца ў Аахене, дзе з'яўляецца куртызанка дона Алімпія, якая едзе адыграць у Канстанцы вялікую ролю ў палітычнай гульні. На сцэну аповеду таксама выводзіцца брат караля Вацлава IV Сігізмунд, пра якога ўсе таямніцы выдае куртызанцы шпіён караля і прыдворны паэт Освальд фон Волькенштайн, які характарызуе Сігізмунда наступным чынам: *Он делает все только для себя, только для себя. <...> Ему нужно одно – характер. Имей его, Сигизмунд может стать настоящим мессией. Этот человек недалеко ушел от дьявола* [4, с. 177–180]. Далей праз свой уласны ліст характарызуецца кардынал рымскай курыі Франчэска Забарэла. Значнае месца займаюць у гэтым тэксце апісанні эстэтычных уражанняў кардынала ад торса Венеры і драўлянай скульптуры Дзева Марыі з мёртвым Хрыстом на каленях, выразанай пірольскім народным умельцам: *Я, пожалуй, за всю свою жизнь не видел ничего более отвратительного, чем эта статуя!.. Мною овладели отвращение, сожаление и недоумение. Казалось, что я выбрался из грязного болота. До сих пор – уже минуло несколько часов – я не в силах забыть эту варварскую статую. Похоже на то, что я перестал быть хозяином своих мыслей: они упорно возвращают меня к тому, от чего я хочу поскорее избавиться. Мне до сих пор невдомек, как могло меня потрясти это жалкое искусство. Искусство прежде всего связано с понятием о Красоте. Она передается стройностью форм. Мы наслаждаемся этой формой благодаря ее совершенству. Только прекрасное способно возвышать, облагораживать и вызывать у нас радость и восхищение. А тут один взгляд на топорную работу какого-то деревенского недотепы взволновал меня сильнее, чем прекрасное творение древнеримского автора* [4, с. 186–187]. Забарэла паказаны прыхільнікам антычнай культуры, літаратуры, аматарам Авідзія, Вергілія. Далей мы знаёмімся з постаццю купца Рутынгера, які перад ад'ездам у Канстанц размаўляе з сынам пра магчымыя спекуляцыі. Гус як дзеючая асоба ўводзіцца ў раман толькі ў шостае главе. Па дарозе перад ім едзе вершнік у чырвоным плашчы і па-лохае людзей тым, што хутка сюды прыбудзе антыхрыст. Але людзі не даюць сябе падмануць і ветліва сустракаюць Гуса. Першая частка твора вельмі стракатая. Зразумела, што яна ўяўляе сабой экспазіцыю, своеасаблівы пралог, які знаёміць чытача з галоўнымі дзеючымі асобамі. Таксама ў першай частцы вельмі выразным становіцца супрацьстаянне рэнесансных уяўленняў Забарэлы і гусіцтва як народнай эрасі, якую сімвалізуе драўляная скульптура ў вясковай старой капліцы. Увогуле погляд на народ, сялянства, працоўных гараджан падаецца ў рамане праз успрыманне эстэты кардынала Забарэлы. Такім чынам, М. В. Кратахвіл глядзіць на народ звонку, яго прадстаўнікоў у творы няма.

Другая частка рамана дае ўяўленне пра Канстанц, які аўтар параўноўвае падчас склікання сабору з Вавілонам: *Здесь все обменивалось и поднималось как на дрожжах, оказывая влияние на богатство, силу, власть и политику. Это были не простые менялы. Когда они обменивали одни золотые монеты на другие, часть золота не только проходила через руки, но и прилипала к их пальцам* [4, с. 216]; *Пестрая многоликая толпа людей, говоривших на разных языках и наречиях, напоминала Рутингеру библейское смешенье языков, Вавилон* [4, с. 220]. Гус аказваецца часова забытым, пакінутым на самаго сябе: *Казалось, в Констанце знали о Гусе одни только чехи. <...> Сам Гус почувствовал пустоту одиночества. Желая скрасить свою жизнь, магистр начал приглядываться к людям. Он чаще спустился вниз, в пекарню, и беседовал с подмастерьями, подробно расспрашивал их о ремесле пекаря. Пекари научили его ловко, одним движением лопаты, сажать в печь булки. Как-то Гус до смерти напугал старую служанку, которая несла по лестнице воду, – он взял у нее из рук ведра и отнес их наверх* [4, с. 223]. Рэфарматар пачынае чытаць свае пропаведзі ў тым доме, дзе жыў. Аўтар прыводзіць поўны тэкст адной такой пропаведзі. У рамане «Паходня» паказаны палітычныя і царкоўныя інтрыгі, у цэнтры ўвагі пісьменніка – сфера высокай палітыкі. У гэтых гульнях дзякуючы намаганням кардынала Забарэлы, які не разумее поглядаў магістра, разменнай манетай становіцца Ян Гус. Кардынал раскрываецца ў рамане як багата адораны чалавек, вылучаецца і нават супрацьстаіць свайму атачэнню як прыхільнік Рэнесансу і Антычнасці.

У апошняй частцы рамана кульмінацыйнай становіцца сустрэча Забарэлы з Гусам у вязніцы. Кардынал бачыць, што Гус мяккі і цвёрды адначасова. Ён пачынае паважаць магістра, спазнаўшы яго багатую, адукаваную натуру і пачуўшы, як той цытуе любімага кардыналам Вергілія: *Этот простачок подтверждает свою мысль словами Вергилия! Кажущаяся простота Гуса – это вовсе не наивность. Она, скорее, проявление высшей утонченности* [4, с. 364]. Забарэла звяртаецца да Гуса: *Ты сейчас сказал, что Христос избрал своими учениками рыбаков. Это всего лишь образ! Да, рыбаки – ловцы душ – должны править миром. Но кто может глубже понять душу человека, как не самые образованные и самые опытные люди? Кто способен править миром? Это лучшие из лучших – отцы святой церкви, ученые богословы. Разве ты не причисляешь себя к этим избранным? Или ты не магистр университета?! Почему ты пренебрегаешь своими коллегами ради безымянной черни? Во имя чего ты порываешь*

с нашим кругом? Разве ты не веришь в наше высокое предназначение? [4, с. 365]. У супрацьстаянні Гуса і Забарэлы М. В. Кратахвілам увасоблена антытэза Рэнесансу і Рэфармацыі. Раманіст глядзіць на даўнія падзеі вачамі сучаснага чалавека. Героі ў творы шматмерныя, яны не падаюцца ў чорна-белых фарбах, як у наступным рамане «Магістр Ян». Аднак М. В. Кратахвіл дае адчуць чытачу, што ў спрэчцы маральная перавага на баку Гуса. Гэта мы канчаткова разумеем, калі Забарэла вяртаецца дадому і даведваецца з пакінутага ліста, што ад яго пайшоў Ладавіка – выхаванец, лютэрка кардынала, амаль сын, якога ён расціў па сваім разуменні і вельмі любіў, якому давяраў уласныя думкі, дазваляў заставацца пры размовах з іншымі людзьмі. У лісце Ладавіка згадвае сустрэчу Забарэлы з Гусам, пры якой ён аднойчы прысутнічаў, піша пра новы шлях, што яму адкрыўся. На сэрцы кардынала становіцца холадна і пуста.

Сам М. В. Кратахвіл у пасляслоўі да кнігі пісаў: «Сярэднявечны чалавек не меў іншага слоўніка, апроч тэрміналогіі рэлігійных выразаў. Гэтым біблейскім слоўнікам ён выражаў свае погляды, сваю філасофію. Таму сучаснаму чалавеку магло б падацца, што некаторыя ідэі Гуса, як іх адлюстроўвае гэты раман, недзе перапрацаваны ў сучасным разуменні (напрыклад, думка пра свабоду чалавека, яго разуменне звязанасці сучаснай царкоўнай палітыкі з матэрыяльнымі рэчамі і г. д.). Проста трэба падкрэсліць, што любы погляд Гуса, думка, тэзіс альбо заклік, выражаныя яго словамі, заўсёды абапіраюцца на канкрэтныя, дакладныя крыніцы, якімі былі яго сачыненні, пропаведзі, прамовы ва ўніверсітэце, выступленні на дыспутах і, канечне, у Канстанцы» (цыт. па [3, с. 99]). Такім чынам, мы можам меркаваць пра дакументальнасць вобраза Яна Гуса ў двух творах. Таксама М. В. Кратахвіл тлумачыў, што для рамана «Паходня» быў узяты менавіта канстанцкі перыяд жыцця магістра таму, што ў ім сышліся два светапогляды, сустрэліся наймацнейшыя прадстаўнікі процілеглых пазіцый. Менавіта на канстанцкай тэрыторыі разыгралася чэшская і сусветная трагедыя. Сабор у Канстанцы цягнуўся чатыры гады, суд над Гусам – чатыры дні, але менавіта яны вызначылі наступныя трагічныя падзеі еўрапейскага маштабу.

Раман «Паходня» вылучаецца глыбінёй, псіхалагічнай прапрацоўкай вобразаў. Ян Гус паказаны чалавекам, які вагаецца, хоча жыць, які бачыць розныя галоўчынацы ў зняволенні і сэрца якога то замірае, то моцна б'ецца. Ён змагаецца з самім сабой: *Жизнь... Нет, ему лучше не думать о ней. Жизнь – великий дар, – он не может поддаваться ее чарам. Ныне, когда святые отцы надели на него кандалы, посадили в темницу и заперли на замок, она кажется особенно прекрасной. Да, думать о жизни нельзя, – нельзя именно теперь, когда его дух страждет в горести и одиночестве, когда телесные силы гаснут в борьбе с мыслью о надвигающейся смерти. Жизнь не может примириться с нею. Он хочет жить, жить! Холодный пот выступил на лице магистра. Леденящий озноб сменился жаром* [4, с. 371]. Але Гус перамагае сябе і вырашае не адракацца, бо гэта было б здрадай тым людзям, якія яму верылі.

Пра раман «Паходня» пісаў чэшскі літаратуразнаўца Ф. Бурыянэк [5]. Ён параўноўваў гэты твор М. В. Кратахвіла з раманами пачынальніка чэшскага гістарычнага рамана А. Ірасека, у якога заўсёды галоўным дзеючым героем з'яўляецца народ. У М. В. Кратахвіла ж гэта адзіночка, індывід. Даследчык канстатаваў, што пасля А. Ірасека, і М. В. Кратахвіл таму прыклад, чэшскі гістарычны раман суб'ектывізуецца, засяроджваецца на лёсе асобных людзей. У ім з'яўляюцца лірызм і настраёвасць, паэтызацыя мінуўшчыны. Таксама Ф. Бурыянэк, параўноўваючы раманы А. Ірасека «Паміж плынямі» і М. В. Кратахвіла «Кароль апрагнаецца ў лахманы», указвае на галоўнае адрозненне паміж творамі і іх аўтарамі: у першага персанажы заўсёды паказаны пераважна за ўсё як прадстаўнікі пэўных сацыяльных слаёў і класаў, а М. В. Кратахвіл, апісваючы караля Вацлава IV, засяроджаны на настроях і падае яго як бяссільнага чалавека. У рамане «Паходня», на думку Ф. Бурыянэка, пісьменнік робіць пэўны крок да ірасекаўскай традыцыі, таму што Ян Гус паказаны ў супрацьстаянні з царквой, феадальнымі парадкамі. Яго дзейнасць разглядаецца як частка міжнародных працэсаў, у якія ўваходзяць інтарэсы нават гандляроў і купцоў. Даследчык лічыць, што Гусу аўтар надае ў сваім творы меней месца, чым яго праціўнікам. Але сучаснаму чытачу раман прыйдзецца даспадобы менавіта сваёй развітай прыгодніцкай лініяй, лірызмам, сцэнамі са шматлікімі прадстаўнікамі тагачаснага грамадства (гісторыя рыцара-трубадура і шпіёна Освальда фон Волькенштайна, інтрыгі куртызанкі Алімпіі, лёс сакратара Забарэлы Ладавіка, маналогі і разважанні папы і яго размовы з іншымі людзьмі). Якраз гэтыя пасажы надаюць раману М. В. Кратахвіла вялікую жыццёвасць, белетрыстычнасць, чытабельнасць.

Пасля выхаду рамана «Паходня» чэшскі пісьменнік зразумеў, што кніга пра Вацлава не можа быць першай часткай трылогіі.

Другі раман пра Гуса «Магістр Ян» уключаў у сябе новыя элементы. У прыватнасці, М. В. Кратахвіл вывёў на сцэну народ, чаго не было ў папярэдніх творах. На думку Ё. Грабака, «ідэйны бок рамана не ўраўнаважваецца ў гэтым творы эстэтычным, мастацкім увасабленнем. Атмасфера часу перадаецца праз пэўныя дыдактычныя элементы, якія выходзяць на першы план. Мастацкі вобраз часта перакрываецца акцэнтацыяй ідэалогіі» [3, с. 102]. Вобразы народа паказаны даволі аднамернымі: «Галоўным

акцёрам з'яўляецца Гус, постаці з народа, гаворачы тэатральнай тэрміналогіяй, – толькі статысты» [3, с. 102].

Дзеянне рамана ахоплівае кароткі перыяд ад 1412 г., калі ў Празе пачалі прадаваць індальгенцыі, да ад'езду Гуса ў Канстанц. Раман пачынаецца сцэнай перад храмам. Пісьменнік адлюстроўвае, як просты народ рэагуе на продаж індальгенцыі. На першым плане тры таварышы – падмасцер'і Марцін, Ян, Сташак. Далей апісваецца аўдыторыя Каралінума, дзе таксама вырашаецца пытанне адносінаў універсітэта да індальгенцыі. Потым падзеі падаюцца аўтарам у гістарычным парадку.

Раман «Магістр Ян» цалкам сканцэнтраваны на асобе Гуса. Гэта цэнтральны вобраз твора, вакол якога групуецца астатнія персанажы. Гус паказаны вельмі моцнай натурай, цэласнай, дзейснай. Гэта вялікі вучоны, палымяны прамоўца. Упершыню мы бачым яго ў аўдыторыі ва ўніверсітэце, калі ён дыктуе студэнтам свой трактат. Пісьменнік на працягу ўсяго твора вельмі часта ўводзіць у тэкст урывкі з сачыненняў Яна Гуса: яго прапаведзьяў, трактатаў. Гэта надае раману праўдзівасць і дакументальнасць, а таксама дапамагае зразумець погляды галоўнага героя, адчуць страснасць яго натуры, моц уздзеяння на чытачоў і слухачоў таго часу, выявіць дэмакратызм і эмацыянальнасць стылю, строгасць лагічных канструкцый прапаведніка. На савеце прафесараў Гус прамаўляе адрасаваныя сваім калегам словы супраць індальгенцыі: *Друзья слушали Гуса, потупив глаза. Они могли не любоваться лицом магистра, – один его прозрачно-чистый и кроткий голос глубоко очаровывал их. Им казалось, что устами этого человека говорит сама истина – вечная, свободная от всего бренного. В его словах ощущалась сила, величественная по своей мудрости, могучая по чистоте и необыкновенная по простоте* [4, с. 52].

На наш погляд, вобраз Яна Гуса ў пэўнай ступені прыўзняты аўтарам над рэчаіснасцю, але гэта бачыцца апраўданым, паколькі М. В. Кратахвіл паказвае незвычайнасць, выключнасць гэтай асобы. Георгій Шубін называе магістра «тытанам па сіле думкі, страсці і вучонасці» [2, с. 10].

Гус паказаны ў рамане ў стасунках з самымі рознымі людзьмі ўсіх сацыяльных статусаў: гэта студэнты і магістры Пажскага ўніверсітэта, яго паплечнікі, сябры і ворагі, кароль і каралева, духоўныя чыны, просты пажскі люд, сяляне паўднёвачэшскіх вёсак, шляхта. Такім чынам, перад намі паўстае панарама жыцця тагачаснага чэшскага грамадства, Прага і правінцыя. У гэтай шматпланавай галерэі вобразаў вельмі моцна адчуваецца сацыяльны аспект у адлюстраванні соцыуму. Кратахвіл, як і Гус, спачувае бедным сляям насельніцтва: *Бедняки зарабатывали только на кусок хлеба, – слишком маленький, чтобы жить, и слишком большой, чтобы умереть... Прага – город бедняков, но ни один камешек ее стен, ни один глоток из винных бочек трактиров и богатых домов не принадлежит им. Церковь не покупила на праздники, – они у нее каждую неделю. Но для чего бедняку Троица и другие праздники? Они придуманы только для того, чтобы меньше трудиться и еще меньше зарабатывать... Человеку хотелось охватить весь мир и тряхнуть его так, чтобы из него выпала хотя бы маленькая частичка счастья на долю бедняка* [4, с. 19].

Пісьменнік індывідуалізуе вобразы падмасцер'яў Марціна, Яна, Іры, дзяўчыны Марціна Яганкі. Хаця гэта эпізядычныя персанажы, але іх лёсы і гісторыі прапісаны праз увесь раман, пачуцці герояў падаюцца падрабязна, напрыклад гора Яганкі пасля нечаканага пакарання смерцю Марціна і яго сяброў. З вялікай сімпатыяй М. В. Кратахвіл малюе вобразы прыхільнікаў і абаронцаў магістра са шляхты – Яна з Хлума, Вацлава з Дубэ, Індрыжа Лефля з Лажан, зямана Ондрыжа з Козьга Градэка.

Вялікая галерэя ствараецца праз апісанне сапраўдных гістарычных вобразаў: гэта і кароль Вацлаў IV, і каралева Соф'я, і аднадумцы ды калегі Гуса з універсітэта – Іеранім Пажскі, Якоўбэк са Стржыбра, Ян Кардынал, стары настаўнік Гуса Станіслаў са Знойма, Штэпан Палеч, які перайшоў на бок каталіцкай царквы і здрадзіў сваім былым ідэалам. Іх вобразы атрымаліся таксама вельмі праўдзівымі і каларытнымі. Антыподам Гуса, героя, які стаіць за праўду, выступае Палеч, які ідзе на кампраміс са сваім сумленнем і перакананнямі. Яшчэ адной процілегласцю магістра Яна становіцца кароль Вацлаў, бязвольны і хворы. Вельмі ўдалася М. В. Кратахвілу сцэна сустрэчы караля з папскім легатам, якая адбылася, калі ў Вацлава здарыўся прыпадок. Праўда, на фоне постаці караля вобраз Яна Гуса падаецца крыху схематычным, паколькі ў гэтым рамане ён не паказаны ў абставінах прыватнага жыцця. Вацлаў жа прапісаны аўтарам вельмі жыва і натуральна.

Безумоўна, раман «Магістр Ян» ствараўся як антыклерыкальны, вобразы духоўных асоб паказаны ў ім негатыўна, сатырычна.

Гістарычна праўдзівым і бачыцца ў рамане антынямецкі пафас, які прасочваецца ў чэшскай літаратуры яшчэ з часоў «Александрэіды»: *Патриции и бюргеры – хозяева Праги. Их отцы пришли сюда из далеких немецких земель и построили для чешского короля пражские города. От деда к отцу, от отца к сыну переходило богатство по наследству, росло вишрь и вглубь. Ради этого богатства пришельцы прилагали большие усилия, хитрили и изворачивались. Богатство росло капля по капле благодаря торговле, займам, кредиту, и в городе не оставалось такого дома, который не залез бы в долги этим богачам. И все это – честно, по закону. <...> Они решали и правила. Кто же был могущественнее и богаче*

строителей пражских городов, старых немецких колонистов? [4, с. 85]. Тут варта згадаць і гісторыю Кутнагорскага дэкрэта, ініцыяванага Янам Гусам, згодна з якім права голасу ва ўніверсітэце аддавалася пераважна чэшскім, а не нямецкім магістрам.

У тэкст рамана ўстаўляюцца прамовы Гуса ў Віфлеемскай капліцы, на поўдні Чэхіі, у аўдыторыі, а таксама маленькія песенькі таго часу: *Все священники постятся, / Даже воду пить боятся. / Во спасенье не грешно / Пить лишь чистое вино. / Воду хлещет всякий скот, / Пей вино, друг, – твой черед!* [4, с. 65]; *От папы и короля / Стонет вся наша земля. / Грабят пан и церковь, – / Людям разоренье. / Злой священник / Нам без денег / Не дает отпущенье* [4, с. 84].

Аповед месцамі даволі экспрэсіўны, паколькі ў рамане шмат сцэн, поўных трагізму (напрыклад, калі святар адмаўляецца пахрысціць дзіця перад смерцю, таму што ў маці няма грошай, а сам ён у гэты час бавіцца з прадажнымі дзеўкамі; эпізод, дзе забіваюць Марціна, Сташака і Яна, што выклікае выбух народнага гневу і абурэння і інш.). У творы істотнае месца адводзіцца дыялогам паміж персанажамі. Героі больш размаўляюць, чым дзейнічаюць. Можна сцвярджаць, што амаль усе вобразы атрымаліся чорна-белымі. Даследчык Ё. Грабак заўважыў, што «ў гэтым рамане Кратахвіл захаваў гістарычную праўду, але даў вельмі мала прасторы фантазіі» [3, с. 105].

Трэцяя частка задуманай трылогіі не была напісана.

Такім чынам, шырокай чытацкай аўдыторыі М. В. Кратахвіл вядомы як аўтар гістарычных раманаў. У яго творчасці мы знайдзем і апавяданні, і драмы, і кнігі для дзяцей. Вялікая праца зроблена пісьменнікам у справе папулярызацыі і вывучэння гісторыі. Многія гістарычныя тэмы М. В. Кратахвіл распрацоўваў даволі доўга, неаднойчы звяртаўся да многіх матываў. Яго творчасць, безумоўна, не была ізалявана ад развіцця чэшскай літаратуры. Увесь жыццёвы шлях гісторыка, архіварыуса, выкладчыка, сына прыдворнага архіварыуса таксама дае ключ да разумення яго творчасці. Розніца паміж прааналізаванымі раманами заключаецца ў тым, што ў творы «Паходня» Ян Гус паўстае перад чытачом у еўрапейскіх варунках, а ў рамане «Магістр Ян» – у «дамашняй», выключна чэшскай перспектыве. Таксама розную ролю ў творах адыгрывае вобраз народа. Дылогію М. В. Кратахвіла з сучасных пазіцый мы можам ацаніць выключна станоўча. Раман «Магістр Ян» у большай ступені адпавядае мадэлі чэшскага рамана 1950-х гг., твор «Паходня» выходзіць за межы тагачаснай эстэтыкі.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Chaloupka O. Příruční slovník české literatury od počátků do současnosti. Brno, 2007.
2. Шубин Г. Роман «Магистр Ян» : [предисловие] // Магистр Ян. Факел / М. В. Кратохвил. Л., 1963. С. 5–13.
3. Hrabák J. Miloš V. Kratochvíl. Praha, 1979.
4. Кратохвил М. В. Магистр Ян. Факел. Л., 1963.
5. Burianek F. Pochodeň M. V. Kratochvíla // Nový život. 1951. S. 447–455.

References

1. Chaloupka O. [Desktop Dictionary of Czech literature from the beginning to the present]. Brno, 2007 (in Czech).
2. Shubin G. [Novel Master Yan]. In: Kratochvil M. *Magistr Yan. Fakel*. Leningrad, 1963 (in Russ.).
3. Hrabák J. [Milos V. Kratochvil]. Praha, 1979 (in Czech).
4. Kratochvil M. V. [Master Yan. Torch]. Leningrad, 1963 (in Russ.).
5. Burianek F. [Torch M. V. Kratochvila]. *Nový život*. 1951. S. 447–455 (in Czech).

Артыкул паступіў у рэдкалегію 19.04.2017.
Received by editorial board 19.04.2017.